

Açık Erişim ve Yükseköğretim Sistemi(*)

Konunun Önemi

Günümüzde pek çok üniversite misyon ve vizyonunu; “bilimsel bilgi üretiminde mükemmeye ulaşabilmek ve üretilen bu bilginin ulusal/uluslararası alanda yeni ürünler ve hizmetler ortaya konulmasında öncülük etmesini sağlayabilmek” çerçevesinde oluşturmaya çalışmaktadır. Bu nedenle, akademisyenlerin ve araştırmacıların üretmiş oldukları bilimsel bilgi, diğer meslektaşları tarafından bilimsel etik kuralları çerçevesinde özgürce erişilebilir olmalıdır. Akademik bilgiye erişim özgürlüğü, akademik camia için daha nitelikli bilgi ve buna dayalı ürün ve hizmetler meydana getirilmesini sağlayacak çok önemli bir destek faktörüdür.

Sorunlar

Ücretli abonelikler yoluyla erişilen ticari akademik yayınların bilimsel bilginin dağıtımını ve kullanımındaki etkisi elbette yadsınmamaktadır. Ancak giderek artan maliyetler nedeniyle, bilimsel yayınlara sadece maddi imkanı iyi olan kurumların akademisyen ve araştırmacı grubu erişebilmektedir. Bilimsel iletişim ağının zayıflamasına sebep olan bu yaklaşım ise nitelikli bilginin üretilmesinin önünde önemli bir engeldir. Özellikle kamu kaynakları ile yapılan araştırma sonuçlarına, İnternet aracılığıyla finansal, yasal ve teknik bariyerler olmaksızın; erişilebilir, okunabilir, kaydedilebilir, kopyalanabilir, yazdırılabilir, taranabilir, tam metne bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir biçimde kamuya ücretsiz açık olması bugün bir çok ülkede yasal zorunluluk haline getirilmiştir. Oysa ülkemiz kendi ürettiği akademik çıktılara bile erişim sağlayamamaktadır. Hiçbir üniversitemizde Açık Erişim ile ilgili bir zorunluluk politikası bulunmamaktadır. Ülkemizdeki “Kurumsal Açık Erişim Arşivi” sayısı 20’yi geçmemektedir ve bunların bir kısmı uluslararası standartlardan yoksundur. Bugün İngiltere’de açık erişimdeki yayın sayısı 42 milyon civarında iken, ülkemizde bu sayı 40 bin civarındadır.

Çözüm Önerileri

Kamu kaynaklarıyla desteklenen araştırmaların sonucunda üretilen bilimsel yayınların ücretsiz olarak herkesin erişimine açılması, açık erişim olarak paylaşılması, günümüzde yoğun bir biçimde tartışılmaya başlanmıştır. Bu konuda yasa çıkaran ya da çıkarma aşamasında olan ülkeler bulunmaktadır (Örneğin; İspanya, Birleşik Krallık, Arjantin ve Yunanistan). Birçok ülkede araştırma fonu dağıtan kurumlar araştırmalara destek sağlamanın ön koşulu olarak üretilen bilimsel makale, teknik rapor, tez gibi yayınların herkesin erişimine açılmasını şart koşmaktadır. Bu koşula değişik ülkelerde kamu kaynaklarını kullanan üniversiteler (Örneğin; Harvard, Berkeley, MIT, Oxford, vb.) ve özel kuruluşlar (Örneğin; Wellcome Trust) da dahildir.

(*) Haziran 2013’te Tuba Akbaytürk Çanak, Sönmez Çelik, İsmail Çetinkaya, Sami Çukadar, Dr. Güssün Güneş, Gültekin Gürdal, İlkay Holt, Ebru Kaya ve Ayhan Kaygusuz tarafından hazırlanarak YÖK Başkanlığı’na sunulan *Üniversite Kütüphaneleri Raporu*’ndaki Açık Erişim kısmının gözden geçirilmiş halidir.

Avrupa ve Amerika'da bu konuda ciddi çalışmalar yapılmakta ve bilimsel bilgiye serbestçe erişim için altyapı, standart ve eğitim çalışmaları için ciddi bütçeler ayrılmaktadır. Ülkemizde bu konudaki çalışmalara acilen başlanmalıdır. Üniversiteler için bir Açık Erişim Politikası oluşturulmalı ve bu politika doğrultusunda;

- Bütün üniversitelerde birer kurumsal açık erişim arşivi (institutional repository) oluşturulmalı ve bu arşivler kütüphaneler tarafından koordine edilmelidir,
- Kurumsal açık erişim arşivlerine üniversitelerde üretilmiş makale, proje, rapor, sunum, araştırma verisi gibi akademik çıktılar zorunlu olarak konulmalı ve bunun için teşvik sistemleri geliştirilmelidir,
- Kamu kaynakları ile üretilmeyen yayınların da bu arşive konulması için araştırmacılar teşvik edilmelidir,
- Üniversiteye ait yayınların REF* değerlendirmesinde olduğu gibi dikkate alınması için kurumsal arşivlerde depolanması gerektir. Bu uygulama ülkemizde üniversite ve ÜAK bazında akademik yükseltmeler için kullanılabilir. Bu amaçla üniversitelerde bir bilgilendirme çalışması başlatılmalıdır.
- Üniversitelerde yayınlanan dergiler Open Journal Systems (OJS) üzerinden yayınlanmalı, bu yolla tüm dünyadaki açık erişim sistemleri tarafından kolayca harmanlanması sağlanmalı ve görünürlüğü artırılmalıdır,
- Bütün bu çalışmaları yapmak üzere akademisyen, kütüphaneci ve teknik personelden oluşturulacak bir çalışma grubu oluşturulmalıdır.

Bu çalışmaların Türk Yükseköğretim Sistemine aşağıdaki katkıları sağlayacağı düşünülmektedir:

- Üniversiteler Türkiye'de üretilen bilimsel bilginin uluslararası düzeyde görünürlüğü ve paylaşılmasını sağlayacak ulusal açık erişim politikasının oluşturulmasına öncülük edecektir.
- Kamu kaynaklarıyla üretilen bilginin bütün araştırmacıların kullanımına sunulması ve böylelikle üretilen bilginin kalitesinin de bilim camiasının denetimine açılması sağlanacaktır.
- Uluslararası standartlara uygun olarak yapılacak çalışmalar sonucunda bu bilgiler ulusal ve uluslararası açık erişim sistemleri tarafından harmanlanacak, bu yolla ülkemiz kendi akademik veri havuzunu oluşturacak, yapılmış çalışmaları tekrarlamak yerine var olan veriden yeni keşifler yaparak hem ülkemiz hem dünya biliminin hızlanmasına katkı sağlayacaktır.
- Üniversiteler tarafından yayınlanan dergilerin OJS üzerinden yayınlanması sonucunda bütün dergilerin altyapısı aynı standartlarda oluşturulmuş olacak, böylelikle tek bir veri tabanı gibi ulusal ve uluslararası açık erişim arama motorları tarafından harmanlanacaktır.
- Araştırma Verisi Yönetimi (Research Data Management) konusunda çalışmalar yapılması ve uluslararası projelere katılım, özellikle AB fonlarından kaynak kullanımı ve bu alanda daha yoğun işbirliğine imkan verecektir.

* Birleşik Krallık'ta üniversitelere fon dağıtımı Research Assessment Exercise sonuçlarına göre yapılmaktadır. Bu değerlendirmenin yeni adı Research Excellence Framework'tür (REF).

Ülkemizde bir an önce “Ulusal Akademik Açık Erişim Arşivi” oluşturulmalı ve akademik miras burada uzun dönemli korunma altına alınmalıdır.

Açık Erişim Nedir?

Açık Erişim, bilimsel literatürün internet aracıyla finansal, yasal ve teknik bariyerler olmaksızın, erişilebilir, okunabilir, kaydedilebilir, kopyalanabilir, yazdırılabilir, taranabilir, tam metne bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir biçimde kamuya ücretsiz açık olmasıdır.

Açık Erişimin Ortaya Çıkış Nedenleri:

- Hızla yükselen maliyetler.
- Bilimsel iletişimin geniş platformlara taşınması.
- Araştırma etkisinin artışına duyulan ihtiyaç.
- Dijital mirasın korunmasına duyulan ihtiyaç.

Açık Erişimin Tercih Edilme Nedenleri:

- Ücretlendirme ve lisans engellerini kaldırarak bilimsel bilgiyi özgürleştirir.
- “Adil kullanım” hakkı sağlar.
- Çalışmanın tanınırlığını ve görünürlüğünü arttırarak bilimsel etkisini yükseltir.
- Atıf oranlarını yükseltir (%50-300).
- Araştırmacıların literatüre daha geniş alandan bakmasını sağlar.

Açık Erişimin Yararları:

- Bilimsel faaliyetlerin çıktılarını dünyaya açar.
- Çıktıların görünürlüğünü ve etkisini arttırır.
- Üniversiteyi, potansiyel paydaşlara tanıtır.
- Dijital çıktıları toplar ve yönetir.
- Araştırma ve öğretim faaliyetleri yönetir ve ölçer.
- İşbirliği çalışmalarını destekler.
- Disiplinlerarası araştırmalar için çalışma alanı sağlar.
- Dijital öğretim materyallerinin geliştirilmesini ve paylaşımını kolaylaştırır.
- Öğrencilere, bilimsel gelişimlerini destekleyici içerik ve çalışmalarını paylaşacak platform sunar.

Açık Erişim Arşivinin İçeriği:

- Makaleler.
- Ön baskı (Pre-Prints).
- Son baskı (Post-Prints).
- Tezler.
- Proje çıktıları.
- Kitap / kitap bölümleri.
- Konferans bildirileri / sunumlar.
- Teknik dokümanlar / kılavuzlar.
- Veri Setleri.